

Poznań, dnia 30 listopada 2019 r.

Prof. dr hab. Robert Zawłocki

Katedra Prawa Karnego

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr. Krzysztofa Dubickiego,

**pt.: „Lichwa pieniężna w nowoczesnej gospodarce rynkowej – zasadność kryminalizacji
zjawiska w świetle zasady subsydiarności prawa karnego”**

Uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 23 września 2019 r. (Sprawa nr 6010.6010.621.ZDS.2019) zostałem wyznaczony na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr. Krzysztofa Dubickiego, zatytułowanej: „Lichwa pieniężna w nowoczesnej gospodarce rynkowej – zasadność kryminalizacji zjawiska w świetle zasady subsydiarności prawa karnego”.

Kompletna dokumentacja w tej sprawie została mi prawidłowo dostarczona dnia 4 listopada 2019 r.

Zgodnie z przepisem art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 – tekst jednolity, z późniejszymi zmianami), rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Sekretariat Studiów Doktoranckich
Wydziału Prawa i Administracji
L.dz. 662
Dnia 02.12.2019

Biurowo Dziekana
Wydziału Prawa i Administracji 1
L.dz. 1558
Dnia 02.12.2019

Wobec powyższego, recenzowana rozprawa doktorska zostanie poniżej oceniana w nawiązaniu do ww. kryteriów, w kontekście dyscypliny naukowej *prawo*, w szczególności *prawo karne*.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Krzysztofa Dubickiego przygotowana w roku 2019 pod kierunkiem Prof. U.G. Dr. hab. Wojciecha Zalewskiego w Katedrze Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego liczy 307 stron i składa się z następujących części: Wstępu, Rozdziału 1 (*Część historyczna*), Rozdziału 2 (*Zjawisko lichwy w wybranych ustawodawstwach*), Rozdziału 3 (*Zjawisko lichwy w Polsce*), Rozdziału 4 (*Zasadność kryminalizacji zjawiska lichwy w świetle zasady subsydiarności prawa*), *Wniosków końcowych* stanowiących rozdział ostatni oraz wykazu literatury i orzecznictwa.

Magister Krzysztof Dubicki nie sformułował hipotezy badawczej. Jak wskazuje Autor we Wstępie: „Niniejsza praca stanowi próbę kompleksowej systematyki zagadnienia lichwy na płaszczyźnie prawa karnego. W czasach nam współczesnych słowo to zdaje się błędnie wskazywać na historyczną i nieco zapomnianą instytucję nieuprawnionego wyzysku ekonomicznego, która nie powinna występować w nowoczesnej gospodarce rynkowej XXI wieku. Nawet słownik języka polskiego PWN definiując lichwę jako pożyczanie pieniędzy na wysoki procent odnosi się jednocześnie do zwrotów wywodzących się wprost z XIX – wiecznych publikacji. Takie postrzeganie tego zjawiska prowadzić może do wniosków, iż lichwa jest co do zasady instytucją zapomnianą, zaś jej wyjątkowe przejawy są skutecznie zwalczane przez obowiązujące ustawodawstwo. Równoległym celem niniejszej pracy jest zbadanie związku normy karnej z art. 304 k.k. z cywilistyczną regulacją wyzysku z art. 388 k.k. [KC – uwaga R.Z.] w celu odpowiedzi na pytanie, czy jest możliwa kompleksowa regulacja obu instytucji w celu zapewnienia szerszej ochrony słabszemu uczestnikowi obrotu gospodarczego. Niejako <<przy okazji>> dokonana zostanie weryfikacja podnoszonych często twierdzeń, warunkujących zaistnienie przedmiotowych znamion czynu z art. 304 k.k. od okoliczności o charakterze cywilnoprawnym. Pierwsza teza dotyczy wymogu ważności czynności prawnej, której treść przewiduje dla jednej stron nadmierne świadczenie. To kontrowersyjne z pozoru stanowisko było już przedmiotem rozważań w publikacjach cywilistycznych, jednakże w ocenie autora nie koncentrowały się one na kwestii czynności prawnej jako znamieniu strony przedmiotowej występku z art. 304 k.k. Druga kwestia odnosi się do znamienia „świadczenie wzajemne” i jego wykładni w praktyce stosowania prawa”. Brakuje więc wyraźnie określenia hipotezy badawczej.

Rozprawa doktorska została podzielona na pięć rozdziałów, z czego ostatni stanowi syntetyczne podsumowanie wcześniejszych wniosków. Rozdział pierwszy ukazuje zjawisko lichwy z punktu widzenia historycznego. Autor dokonał szczegółowej analizy w tym zakresie, przyjmując dwustopniowy model podtytułów w przedmiotowym rozdziale. W ramach podziału na okresy historyczne (starożytność, średniowiecze, okres nowożytny, dwudziestolecie międzywojenne, lata 1939-1998) mgr Krzysztof Dubicki zaprezentował tytułowe zagadnienie przyjmując jako wyznacznik podział terytorialny albo węższe ramy czasowe. Szczegółowo zostały opisane prace nad Kodeksem karnym z 1932 r. jak również późniejsza praktyka interpretacji znamion przestępstwa lichwy. Rozdział drugi obejmuje przegląd aktualnie obowiązujących regulacji w wybranych porządkach prawnych. Autor przedstawił uregulowania obowiązujące w Niemczech, Czechach, Słowacji, Włoszech, Rosji oraz Iranie, z podziałem na regulacje karnoprawne, cywilnoprawne oraz administracyjnoprawne. Poza analizą tekstów ustaw odwołał się również do dorobku orzeczniczego oraz wypowiedzi doktryny, co pozwoliło – jak wskazuje Autor – odtworzyć rzeczywistą treść normy prawnej. Uzupełnieniem tej części są szerokie odesłania do zebranych danych statystycznych oraz zapisów prac parlamentarnych. Rozdział trzeci zawiera szczegółowe omówienie konstrukcji przestępstwa lichwy w Polsce na gruncie Kodeksu karnego z 1997 roku wraz z odniesieniem do cywilnoprawnej konstrukcji wyzysku z art. 388 KC. Analizy dokonano zgodnie z utrwalonym i powszechnie stosowanym w nauce prawa karnego podziałem na znamiona podmiotu, strony podmiotowej i strony przedmiotowej czynu zabronionego. W dalszej części Rozdziału 3 zawarto uregulowania cywilnoprawne, w tym z zakresu ochrony konsumentów. Rozdział ten obejmuje ponadto szczegółową analizę projektów nowelizacji przygotowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości – w odniesieniu do poszczególnych gałęzi prawa (tak materialnego, jak i procesowego). W Rozdziale czwartym przeprowadzono analizę wcześniejszych ustaleń pod kątem stwierdzenia zasadności kryminalizacji zjawiska lichwy. Rozprawę kończy przedstawienie propozycji nowego przepisu, który – zastępując aktualną normę z art. 304 k.k. – stanowiłby nadto uzupełnienie postulowanej przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego nowej instytucji wyzysku. Ostatni Rozdział 5 obejmuje wnioski końcowe przedstawione syntetycznie w formie punktów.

Struktura pracy (treść i kolejność poszczególnych rozważań tematycznych) analizy zasadniczo zasługuje na pozytywną ocenę. Układ tematyczny rozważań jest niewątpliwie przemyślany i adekwatny z perspektywy założonych celów badawczych. Pewne zastrzeżenia

budzi jednak niekonsekwencja w budowie poszczególnych rozdziałów, spośród których tylko jeden rozpoczyna się od punktu „zagadnienia wstępne”, a w pozostałych tenże punkt został przez Autora pominięty. Brakuje również podsumowań poszczególnych podrozdziałów jako zamykających pewien etap rozważań. Autor niekonsekwentnie zamieszcza „Podsumowania” w niektórych tylko podrozdziałach, następnie – nie używając odmiennego nazewnictwa – „Podsumowaniem” kończy dany rozdział.

Warstwa językowa rozprawy i stosowanie terminologii właściwej prawu karnemu nie budzi większych zastrzeżeń, Autor klarownie prowadzi swój wywód naukowy. Uwagę jednak zwrócić należy na pojawiające się w niewielu miejscach pracy potknięcia językowe, przykładowo Kodeks karny zamiast Kodeks cywilny (s. 9). Dodatkowo wskazać należy na inne niedociągnięcia, które – choć nie wpływają na wartość merytoryczną rozprawy – zwracają uwagę uważnego czytelnika. Autor niekonsekwentnie przytacza fragmenty tekstów, biorąc tekst w cudzysłów (s. 38), używając kursywy (s. 17, 41, 174) albo obu tych wyróżnień (s. 17, 44, 197, 239). Przypisy dolne Autor zasadniczo umieszcza po kropce kończącej zdanie. W paru miejscach występuje brak odstępu pomiędzy wyrazami (np. s. 19, s. 42 - przypis 160) czy podwójne znaki interpunkcyjne (s. 189). Uwagę zwraca brak użycia kursywy w przypisach zawierających zwrot obcojęzyczny *Ibidem* czy użycie małej litery na początku przypisu (np. przypis 40, 96, 144, 677, 840), brak kropek na końcach przypisów (np. przypis 99, 102, 103, 108, 127, 139, 676, 734, 875, 909, 975), czy zdań (s. 184).

W ramach oceny merytorycznej rozprawy należy wskazać, że:

- 1) Podjęta problematyka badawcza jest w pełni aktualna i trafna. Rozważane tytułowe zagadnienie stanowi w istocie dyskusyjny problem naukowy, który wymaga pogłębionej analizy. Tematyka ta jest przy tym oryginalna chociażby z tego względu, że od dawna nie była ona przedmiotem odrębnego opracowania monograficznego w rodzimej nauce prawa karnego.
- 2) Analiza zawarta w rozprawie prowadzi do ciekawych wniosków, które mają znaczącą doniosłość dla teorii oraz praktyki. W szczególności stanowi ona podstawę do właściwej zmiany normatywnej w zakresie kodeksowego przepisu określającego przestępstwo lichwy, co umożliwiłoby skuteczniejszą walkę z tym patologicznym zjawiskiem.
- 3) Praca jest napisana starannym językiem na wysokim poziomie merytorycznym. Pod względem formalno-językowym, stylistycznym i interpunkcyjnym, w tym

streszczenie w języku angielskim, nie zawiera uchybień wymagających zgłoszenia i wpływających negatywnie na ostateczną ocenę. Można jedynie wskazać na nieliczne omyłki pisarskie, jak np. na s. 9 akapit 3, zdanie pierwsze (merytorycznie w pracy bardzo istotne), zamiast „art. 388 k.k.,” powinno być „art. 388 k.c.”

W podsumowaniu oceny merytorycznej należy zgłosić wysoką jakość rozprawy.

W ramach oceny metodologicznej rozprawy należy wskazać, że:

- 1) Autor rozprawy dobrał literaturę w sposób kompetentny i kompletny, w wyniku czego korzystał on z imponującego wręcz zasobu źródeł naukowych rodzimych i obcych. Źródła te wykorzystał on w sposób w pełni prawidłowy.
- 2) Autor rozprawy wykazał się wyróżniającą umiejętnością formułowania i rozwiązywania problemów teoretyczno-prawnych, w szczególności z zakresu nauk penalnych. Można mieć jednak zastrzeżenia co do treści sformułowanych na wstępie (s. 9) celów badawczych, które wykraczają poza przyjęty temat i główny nurt merytorycznych rozważań. Wymaga ponadto krytycznego zgłoszenia brak wyrażonej wprost hipotezy badawczej, jakkolwiek z całokształtu rozważań wyłania się ona w postaci generalnego stwierdzenia, że regulacja karnoprawna powinna być (a obecnie w pełni nie jest) spójna z prawnymi regulacjami spoza prawa karnego, zasadami gospodarki wolnorynkowej oraz zasadami prawidłowej kryminalizacji.
- 3) Autor w pełni umiejętnie dobrał i zastosował metody analizy badawczej przyjęte powszechnie w naukach penalnych. Zasadnie dominują w rozprawie metody: historyczno-porównawcza oraz formalno-dogmatyczna. W tym miejscu należy jednak zauważyć, że deklarowany przez Autora już nawet w tytule, polityczno-kryminalny profil badań (zresztą obecny w rozprawie) wymagałby wskazania metodologii właśnie w tym zakresie, co nie zostało uczynione wprost. Jednakże przeprowadzona analiza zjawisk społecznych i mechanizmów prawotwórczych opiera się tutaj na niekontrowersyjnych narzędziach poznawczo-badawczych.
- 4) Struktura rozważań i układ analizy, w tym poszczególnych rozdziałów nie budzi większych kontrowersji i zasadniczo są prawidłowe. Można jednak zastanawiać się, czy analiza polityczno-kryminalna (test zasady subsydiarności) nie powinien być obecny w całości rozważań, a nie wyłącznie i odrębnie (a nadto – nader skromnie) na końcu, a zwłaszcza po analizie dogmatycznej obecnie obowiązującego przepisu karnego. Wydaje się również, że zawartość rozdziału 3 powinna być podzielona na odrębne rozdziały.

W podsumowaniu oceny metodologicznej należy zgłosić właściwą jakość rozprawy.

Na koniec należy zauważyć, że treść merytorycznych rozważań zawartych w rozprawie skłania do generalnej krytycznej konkluzji, że jej tytuł nie odzwierciedla treści, przy czym już tylko sama jego zmiana, czy też korekta (np. na: „Przestępstwo lichwy pieniężnej w gospodarce rynkowej”) automatycznie usunęłaby większość problemów związanych z jej oceną. Praca nie doznałaby wtedy uszczerbku na swoim wysokim naukowym poziomie. Oczywiście wymagałoby to wtedy konsekwentnie przeformułowania lub sprecyzowania jej celów.

Ogólny odbiór merytoryczny rozprawy jest bardzo dobry. Jego podstawą jest fakt, że jej walory związane są z kwestiami naukowo najistotniejszymi.

Do największych **zalet** recenzowanej rozprawy należy zaliczyć:

1. Podjęcie interesującego problemu badawczego doniosłego teoretycznie i praktycznie.
2. Pionierski i oryginalny charakter badań teoretyczno-prawnych w zakresie zagadnienia tytułowego.
3. Wszechstronną analizę tytułowego zagadnienia, uwzględniającą różne płaszczyzny badawcze, w tym m.in. historyczno-prawną, prawno-porównawczą, polityczno-kryminalną oraz prawno-interdyscyplinarną.
4. Szeroki cywilnoprawny oraz gospodarczy aspekt analizy karnoprawnej tytułowego zagadnienia.
5. Wysoki poziom prawniczych wywodów, w tym wyróżniająca umiejętność formułowania i rozwiązywania zagadnień prawnych.
6. Obszerne, a nadto właściwie dobrane i wykorzystane literaturę oraz odpowiednie orzecznictwo.
7. Oparcie analizy na badaniach przeprowadzonych za granicą i na bogatej literaturze obcojęzycznej.

Do największych **mankamentów** recenzowanej rozprawy należy zaliczyć:

1. Brak ścisłego związku pomiędzy deklarowanym celem rozprawy (zbadanie możliwości kompleksowej regulacji lichwy karnoprawnej i cywilnoprawnej), a jej tytułem oraz głównym nurtem rozważań merytorycznych.
2. Brak naczelnej hipotezy badawczej.

3. Zbyt skromny zakres rozważań o charakterze polityczno-kryminalnym, zważywszy na tytuł, cel i przedmiot rozprawy (np. rozważania historyczno-prawne albo prawno-porównawcze są obszerniejsze niż polityczno-kryminalne, a sama zasada subsydiarności jest omówiona w ramach tylko jednego akapitu).
4. Zbyt pobieżna analiza dogmatyczna znamion ustawowych przestępstwa lichwy (np. istotne zagadnienie „niewspółmierności świadczenia” zajmuje tylko niecałą stronę).
5. Połączenie w jednym rozdziale (trzecim) różnych zagadnień (np. analizy dogmatycznej z problematyką gospodarczą i cywilnoprawną lichwy).
6. Pominięcie w części historyczno-prawnej oraz prawno-porównawczej regulacji państwa z kręgu anglosaskiej kultury prawnej.
7. Brak jakiegokolwiek analizy o charakterze kryminologicznym.
8. Brak uwzględnienia propozycji nowelizacji przestępstwa lichwy, zaproponowanej w roku 2015 przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego.
9. Sformułowanie zbyt powierzchownych wniosków końcowych w kontekście pogłębionej analizy w całej rozprawie (np. wnioski te nie zawierają wysuniętej w trakcie rozważań istotnej propozycji nowego brzmienia przepisu określającego przestępstwo lichwy).

Odnosząc się do ww. uwag, należy uznać, że wskazane powyżej zalety znacznie przewyższają zgłoszone mankamenty.

W podsumowaniu, po rozważaniu wszystkich powyższych uwag, ostatecznie stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska to praca niewątpliwie naukowo udana, a jej Autor bezspornie wykazał się zdolnością do prowadzenia pracy naukowej.

W konkluzji należy stwierdzić, że rozprawa doktorska mgr. Krzysztofa Dubickiego, pt.: „Lichwa pieniężna w nowoczesnej gospodarce rynkowej – zasadność kryminalizacji zjawiska w świetle zasady subsydiarności prawa karnego”, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje Jego ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej *prawo*, a w szczególności *prawo karne*, jak również wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia przez Niego pracy naukowej.

Prof. dr hab. Robert Zawłocki